

Diskussion

Historisk Tidsskrift bragte i bd. 88, s. 354-63, en anmeldelse af Det danske Landbrugs Historie I ved Svend Nielsen. En af bindets forfattere, Kristian Kristiansen, har ønsket at svare på anmeldelsen. Svaret bringes nedenfor med en replik af anmelderen. Når Kristian Kristiansen i sit indlæg bemærker, at Historisk Tidsskrift har bragt anmeldelsen uredigeret, er det ikke rigtigt. Anmelderens synspunkter fremtræder klart, og det kritiske indhold har været drøftet med Svend Nielsen.

Red.

VIDENSKAB OG ETIK SVAR PÅ EN ANMELDELSE

AF

KRISTIAN KRISTIANSSEN

I en anmeldelse af Landbrugshistoriens bind 1 i Historisk Tidsskrift Bd. 88 af arkæologen Svend Nielsen, læser man i indledningen, at indholdet rejser en række væsentlige spørgsmål af kildekritisk og teoretisk art. Herefter får anmelderen imidlertid så travlt med at kritisere enkeltheder, at han selv glemmer at forholde sig til dem. Da spørgsmålene ganske rigtigt er væsentlige for en forståelse af bindet, og da Svend Niensens anmeldelse tydeligvis bærer præg af forglemmelsen, skal jeg indlede med at ridse nogle præmisser op for den videnskabelige tolkning og for den kvalificerede anmeldelse.

En videnskabelig syntese stiller en række fordringer af både teoretisk og tolkningsmæssig art. Enhver syntese indebærer et valg mellem muligheder, hvor noget vælges fra (et taknemmeligt bytte for anmeldere). Det fordrer imidlertid, at man er i besiddelse af et helhedssyn, en tolkningsmæssig og teoretisk ramme, der gør det muligt at vurdere de mange forskellige kilder i forhold til de problemstillinger der arbejdes med, i dette tilfælde landbrugets historie. Man må altså lægge nogle snit

gennem materialet ud fra en viden om og en vurdering af hvilke faktorer der er afgørende for forståelsen af et primitivt landbrug og ud fra en vurdering af, hvorledes det foreliggende materiale kan bidrage med udsagn herom. Herefter afprøves og udvælges de tolkninger der giver den mest sammenhængende forklaring af det foreliggende materiale, dvs. får flest brikker til at falde på plads. Dette kan naturligvis ændres, hvis afgørende nye kendsgerninger fremdrages. Man kan ligeledes befinde sig i en situation, hvor to alternative tolkninger er i stand til at mobilisere kildematerialet stort set lige overbevisende. I så fald bør de begge fremlægges.

Ønsker man således at gå ind i en kritisk diskussion af en videnskabelig syntese forudsætter det, at man forholder sig til disse kildekritiske og teoretiske spørgsmål. Det forhindrer naturligvis ikke, at man kan pege på isolerede brist i kildematerialet, men mener man at dette er invaliderende for de fremlagte tolkninger, må det begrundes ud fra en sammenhængende vurdering af både kilderne og de opstillede forklaringer, og det bør i det mindste kunne antydes, hvilke andre forklaringer, der kan komme på tale. Inden jeg kommenterer Svend Nielsens forudsætninger for at gennemføre en sådan videnskabelig kritik, er det imidlertid også nødvendigt at gøre rede for nogle af de etiske krav, der må stilles til en anmeldelse.

En anmelder må stille sig selv den fordring, ikke mindst hvis vedkommende er kritisk eller direkte uenig med forfatteren, at læse og forstå værket på de præmisser det selv opstiller. Ofte er man tilbøjelig til at vurdere et værk ud fra, hvordan man mener det burde være skrevet. Som anmelder må man imidlertid vente med at fremføre sin egen mening indtil man har refereret og kritiseret de foreliggende præmisser så loyalt som muligt. En anmeldelse, der på sober vis er i stand til ikke blot at kritisere, men også fremlægge et alternativ, bringer forskningen fremad, fordi anmeldelsen får karakter af videnskabelig dialog.

Det turde være unødvendigt, men skal alligevel fremhæves som en fordring, at en anmelder forventes at give et vederhæftigt referat og ikke udlægger teksten på en fordrejet måde i forhold til afhandlingens intentioner. Hvis man imidlertid ikke lever op til fordring nummer et, kan det være vanskeligt at undgå fordrejninger, fordi man læser afhandlingen ud fra nogle forkerte forudsætninger.

Endelig er der kravet om relevans, der betyder, at læseren skal kunne danne sig et indtryk af, hvor kritikken drejer sig om detaljer og hvor den drejer sig om væsentlige forhold.

Problemet med Svend Nielsens anmeldelse er, at den ikke lever op til én eneste af disse grundlæggende fordringer (og jeg undrer mig i mit stille

sind over, at man bringer den slags uredigerede indlæg i Historisk Tidsskrift). Anmelderen har ingen forståelse af hverken genren (den populærvidenskabelige syntese), eller af de videnskabelige præmisser for at tolke. Da han desuden ikke gør forsøg på hverken at læse eller referere bogen loyalt, bliver hans kritik kaotisk og for hovedpartens vedkommende uden relevans. Svend Nielsen giver selv noget af forklaringen. Når det i fuldt alvor kan hævdes, at man ikke er kvalificeret til at skrive om oldtidens landbrug medmindre man kan fremlægge resultater af eget feltarbejde (dvs. egne arkæologiske udgravninger), så har han demonstreret nogle begrænsninger og lagt et niveau der umuliggør en meningsfuld debat. Det følgende henvender sig således især til historikere, der måtte have undret sig over om det virkelig skulle være muligt at skrive en oldtidslandbrugshistorie, hvor det meste er fiktion (side 357: »der må her som andet steds advares mod forfatterens brede kulturhistoriske pennestrøg; indholdet er en fiktion«), og som bevæger sig »på teoriernes overdrev, hvor meget hverken lader sig bevise eller blot sandsynliggøre« (side 359). En sådan retorik borger just ikke for den saglighed anmelderen iøvrigt påkalder. I det følgende skal jeg vise nogle eksempler på konsekvenserne af den Svend Niensenske holdning (det alene kan dog ikke forklare de mange bevidste fordrejninger af bogens indhold jeg om et øjeblik vender tilbage til).

Lad mig begynde med genren, den populærvidenskabelige syntese. Allerede her ryger anmelderen ud på et sidespor. Han skriver flere steder, at en bog af denne karakter kræver omfattende specialistviden, helst flere forfattere (her er dog to, men åbenbart de forkerte), og det kritiseres flere steder, at der bruges plads på at beskrive kendte forhold, f.eks. svedjeeksperimenter eller social organisation. Tror Svend Nielsen mon, denne bog ene og alene er skrevet for arkæologer? En sammenfattende fremstilling for et større publikum må nødvendigvis gøre rede for nogle af de centrale begreber og emner, uanset at de er kendt af nogle. En lang række kritikpunkter udspringer af denne manglende forståelse af genren. Ifølge Svend Nielsen burde der have været redegjort for problemerne med pollenspredning, for kildekritik, for problemerne med bebyggelsearkæologiske analyser i yngre bronzealder, foretaget simulationsanalyser etc. samt være taget alle mulige forbehold, da antallet af tolkninger, som det hedder, er legio. Jeg gad nok vide hvem andre end en håndfuld arkæologer, der ville have udbytte af en sådan fremstilling – rent bortset fra, at en gennemgang efter Svend Niensens koncept ville have sprængt bogens rammer.

Denne manglende forståelse af genren afspejler i virkeligheden en manglende indsigt i de teoretiske og tolkningsmæssige rammer for

fremstillingen. Når Svend Nielsen skriver, at kapitlerne på side 55-67 om bebyggelse og social organisation er helt unødvendige, kun i ringe grad vedrører landbrug og er bedre beskrevet andre steder, demonstrerer det på en karakteristisk måde dette problem. Det er en bærende ide bag landbrugshistorien, at landbrugsproduktionen ansues i relation til samfundets sociale og politiske organisation. Ikke mindst i bondestenalderen er det næsten umuligt at adskille social, rituel og økonomisk organisation. Kapitlerne er således centrale for forståelsen af et primitivt landbrug, på samme måde som kapitlet om skovlandbrug er centralt for forståelsen af dets økologiske forudsætninger. Ved at ignorere dette, kan man køre videre med den tilfældige kritik, hvor Svend Nielsens eneste alternativ, når han er uenig i tolkningerne, er bemærkningen om, at det er kompliceret og kan være foregået på nogle helt andre måder. Ja, men hvilke, og udfra hvilke kriterier? For hvis det er sandt, kan vi jo strengt taget ikke vide noget, heller ikke om Svend Nielsen har ret i sin kritik.

Hvis man er venlig kan man sige, at Svend Nielsen har kastet sig over noget af det, der vælges fra, når der tolkes, dog uden at han er i stand til at kæde det sammen. Ingen steder fremlægges der nogen alternativ forklaring eller en sammenhængende begrundelse for de fremsatte kritikpunkter. Svend Nielsen mener åbenbart det er tilstrækkeligt at kundgøre, at forfatteren aldrig har beskæftiget sig med emnet, og derfor kun kan opnå en mådelig indsigt i disse yderst komplicerede problemer. For arkæologer, der kender til forholdene, er det fornøjelig og afslørende læsning. For historikere er det nok nødvendigt at tilføje, at forfatteren gennem de sidste 10 år i en række artikler har analyseret det arkæologiske materiale fra især bronzealderen, men også fra neolithicum, udfra økologiske og demografiske synsvinkler, arbejder der (i modsætning til anmelderens) er publiceret internationalt og citeres internationalt. Vi er her fremme ved anmeldelsens skjulte (men dog ret iøjnefaldende) dagsorden, der kan forklare det systematiske forsøg på at mistænkeliggøre forfatterne gennem fordrejninger og konstruerede kritikpunkter, der præger hele anmeldelsen. I kritikken af genoplivningen af indo-europæerne kan anmelderen naturligvis i skyndingen have overset, at der på side 76 står: »kulturelt er der forbindelser videre østpå til de russiske stepper. Af den grund har nogle forskere ment, at der var tale om den første spredning af indoeuropæiske folk, en hypotese som hverken kan be- eller afkræftes.« I kritikken af tolkningen af forholdene i yngre bronzealder, hvor et 10 år gammelt arbejde bruges som reference, overser Sv. Nielsen igen, at der rent faktisk er fremkommet en omfattende ny viden, som refereres. Svend Nielsens egen reference, Jørgen Jensen, har endvidere i en nylig opsummering af bronzealderforskningen i *Journal of Danish*

Archaeology, vol. 6, i store træk tilsluttet sig disse tolkninger. Når SN kritiserer befolkningsberegninger og manglende kildekritik i bronzealderen, og henviser til to svenske arbejder, glemmer han åbenbart også, at disse problemer har forfatterne analyseret grundigt i artikler, som er publiceret i en større redigeret monografi om emnet («Archaeological Formation Processes», udkommet på Nationalmuseets forlag i 1985). På tilsvarende måde fremhæves mangler i jernalderdelen, såsom en diskussion af indmark-udmark systemet og pollendiagrammet fra Vorbasse, selvom begge dele diskuteres (på siderne 171-172 og 180-181). SN kritiserer manglen på alternative tolkninger i konklusionerne, men undlader at oplyse om, at sådanne alternative tolkninger diskuteres i de enkelte kapitler, hvor de hører hjemme.

Disse forglemmelser optræder for systematisk til at de kan undskyldes med overfladisk læsning. De afspejler et bevidst forsøg på at miskreditere værket gennem fordrejninger, usandheder og fortielser. Overfor opregningen af tilsyneladende mangler burde det f.eks. være oplyst, at alle væsentlige fund der rummer informationer om landbrug (kornfund, husdyrknogler, pollenanalyser) gennemgås, ligesom det heller ikke oplyses, at der findes et ganske omfattende noteapparat og en bibliografi, der er ca. tre gange større end middelalderdelens, der pudsigt nok af anmelderen betegnes som omfattende. Udfra SN's anmeldelse må man jo tro, at det væsentligste er overset.

Er der da slet ikke berettigede kritikpunkter? Naturligvis er der smuttet fejl, som forvekslingen af transgressioner og regressioner, og der har ganske rigtigt levet vildsvin i Sverige. Der er naturligvis, som i enhver syntese, steder hvor man har valgt en håndfast formulering, der kan diskuteres, selvom vi i de fleste tilfælde har søgt at kompensere herfor enten ved litteraturhenvisninger eller ved at gøre opmærksom på problemer (noget Svend Nielsen systematisk oversigt i sin kritik). Befolkningstallet i slutningen af bronzealderen kan diskuteres, ligeså tolkningen af enkeltgravskulturen. Men når Svend Nielsen derefter påstår, at tragtbægerkulturen overalt findes i de samme områder, så er det også en fejlagtig generalisering; den er kun påvist i nogle områder, andre steder er der ren enkeltgravskultur. Et andet eksempel er agerbrugets oprindelse og spredning, hvor Svend Nielsen i sin kritik af litteraturen overser, eller ikke er klar over, at jeg nævner de internationalt set tre væsentligste nyere afhandlinger, som jeg fandt tilstrækkelige i et værk som dansk landbrugs historie (Bender, Cohen og Rindos). Når det derefter hævdes, at nye undersøgelser giver et andet billede af agerbrugets spredning, så henvises der til en omdiskuteret undersøgelse af Ammerman og Cavalli-Sforza; heroverfor står en række andre optættelser, som man bl.a. kan gøre sig

bekendt med i anmeldelserne i *Antiquity*, No. 236, af Colin Renfrews bog om indocuropæerne. Selvfølgelig er der også, som i enhver afhandling, enkelte forglemmelser man kan ærge sig over bagefter (i mit tilfælde f.eks. Jens Poulsens udmærkede artikel og Henrik Thranes om bebyggelsen på Sydvestfyn), og selvfølgelig vil to forskere altid havde en lidt forskellig opfattelse af, hvilke arbejder der er væsentlige. Svend Nielsens kritik er imidlertid hinsides sådanne nuancer.

Ledemotivet for anmelderen har åbenbart været, at det ikke kan accepteres, at nogen er i stand til at fremlægge sammenhængende tolkninger. »Brik efter brik falder på plads, dog uden at man på noget tidspunkt føler sig overbevist af fremstillingen« står der om Lotte Hedeagers del. Efter at have læst Svend Nielsens anmeldelse er man ikke i tvivl om, hvem han mener burde have skrevet dén landbrugshistorie, men næppe heller mange, udover Svend Nielsen, vil formodentlig være i tvivl om, hvorfor det aldrig kom på tale.

SVEND NIELSENS REPLIK

Kristian Kristiansens reaktion på anmeldelsen af *Det forhistoriske landbrug*, de forhistoriske afsnit, behøver ikke mange ord med på vejen. Under overskriften »Videnskab og etik« finder man gentagelser af fejlagtige påstande, efterrationaliseringer og lange, belærende passager. Jeg overlader det trygt til læseren at afgøre, om den anvendte overskrift holder, hvad den lover.

Forfatteren mener, at jeg ikke har forstået den genre, den populærvidenskabelige fremstilling, værket er skrevet i, hvorfor min anmeldelse er forfejlet. Hertil er kun at bemærke, at denne genre, om nogen, kræver, at det faglige grundlag er i orden. Og det er præcis, hvad det ikke er her. De mange konkrete fejl og usandsynlige tolkninger viser, at forfatteren ikke har det nødvendige kendskab til det kildemateriale, han behandler, og de metoder der bør tages i anvendelse ved dettes tolkning.

Det anbefales derfor interesserede læsere selv at sammenholde anmeldelsens mange kritikpunkter med værkets tekst.

Er der herefter fortsat læsere, der finder kritikken hård, er der grund til at gøre opmærksom på, at den afvisende holdning til de kristiansenske metoder deles af andre. Da Kristian Kristiansen selv i sin replik henviser til *Archaeological Formation Processes*, hvor han er repræsenteret med

en række bidrag, bør der standses op ved en anmeldelse af dette værk i *Fornvannen* (nr. 83, 1988, 279ff). Anmelderen, Karen Høilund Nielsen, gør her op med en del af de svagheder, der præger Kristian Kristiansens artikler: manglende evne til kildekritisk analyse, den ejendommelige omgang med statistik og dermed også hele spørgsmålet om repræsentativitet. At også de fremsatte tolkninger herefter falder til jorden, akkurat som det var tilfældet i »Det danske landbrugs historie«, siger sig selv.